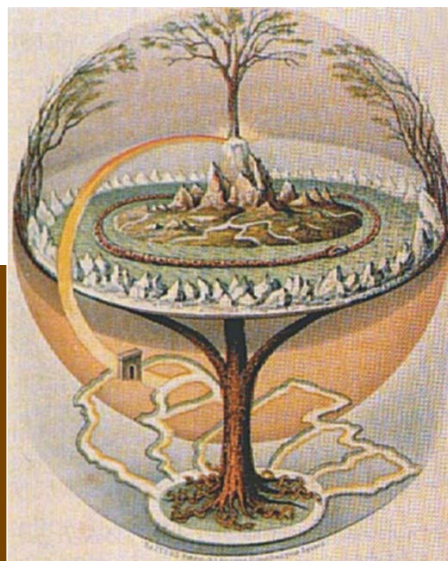

Világkőris és özönnövény

Inváziós fa- és cserjefajaink

Dr. Csiszár Ágnes – egyetemi docens, NYME EMK NTI

Naár Dénes – természetvédelmi mérnök

A Földünk biodiverzitását veszélyeztető tényezők között, az élőhelyek pusztulását és feldarabolódását közvetlenül követi a nem honos, inváziós fajok terjedése. Az inváziós növényfajok, azaz az özönnövények között hazánkban és világviszonylatban is kiemelkedő a fás szárú fajok aránya. Általában elmondhatjuk, hogy mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban az adventív fa- és cserjefajok által leginkább veszélyeztetett élőhelyek az erdőklímában álló erdők. Az inváziós idegen fajok megtelepedése és terjedése olyan globális probléma, amelynek kezeléséhez nemzetközi, regionális és helyi szintű, valamint tudományok közötti együttműködésre egyaránt szükség van.

Yggdrasil, a világkőris

A kőris fontos szerepet töltött be az európai emberek vallásos és mindennapi életében. A leghíresebb kőris valószínűleg a skandináv mitológia világfája, Yggdrasil, amely egyben Ódin főisten lovát is jelképezi. Ódin kilenc napig függött dárdaival átszúrva a fán, hogy áldozata által mélyebb tudásra tegyen szert. Yggdrasil nemcsak a tudás, de egyben az élet és a sors fája is, hatalmas világfa, amely három világot köt össze, törzse felnyúlik a felső égi világba, keresztülhalad a középső földi világon, gyökerei lehatolnak a föld alatti világba. A mitológia szerint Ódin és testvérei az első férfit kőrisfából, az első asszonyt szilfából teremtették, életet lehelve a tengerparton talált és emberré formált uszadék fádba. A mindennapi életben a kőrisek rugalmas faanyagát elsősorban szerszámnyelvek, mezőgazdasági eszközök, kerekek gyártása során használták fel. A brit népgyógyászatban a beteg gyermeket napfelkelte előtt egy kőrisfa hasadékaán emelték keresztül, majd a hasadékot betapasztván a betegségből is gyógyulást reméltek. Hasonló népszokás a magyar nép körében is élt egykor.

A fehér, a vörös és a zöld kőris

Magyarországon három kőrisfaj őshonos; a magas (*Fraxinus excelsior*), a magyar (*Fraxinus angustifolia* subsp. *danubialis*) és a virágos kőris (*Fraxinus ornus*), az 1700-as években azonban további, észak-amerikai kőrisek jelentek meg hazánkban. Az első Európába hozott amerikai kőrisfaj *Rebder* (1724) szerint a fehér kőris (*Fraxinus americana*) volt, majd azt követte 1780 körül az amerikai kőris (*Fraxinus pennsylvanica*) két változata, az északi vörös kőris (*Fraxinus pennsylvanica* var. *austini*) és az 1820-as évek táján a zöld kőris (*Fraxinus pennsylvanica* var. *subintegerima*), akkor még *Fraxinus lanceolata* néven. Sajnos korábban e fajokat számos alkalommal nem különítették el, és mindhárom kőrist amerikai kőris néven említették, illetve a *Fraxinus americana* nevet tévesen az amerikai kőrisre, vagyis a *Fraxinus pennsylvanicára* alkalmazták; mindez sok esetben nevezéktani problémákhoz vezetett. A hazánkba érkező kőrisek palettáját tovább színesíti a fekete (*Fraxinus nigra*), a kék (*Fraxinus quadrangulata*) és az oregoni kőris (*Fraxinus latifolia*), ezek a fajok azonban csak botanikus kertekben, parkokban és arborétumokban fordulnak elő.

„Az amerikai kőrisfát nemcsak lehet, de érdemes is megtelepíteni”

Az Erdészeti Lapokban már 1891-ben megjelenik egy ajánlás az amerikai kőris ültetéséről. A fajt azért javasolja a szerző, mivel a mocsaras talajt is jól viseli, ahol a magas kőris nem ad gazdaságilag értékes mennyiségű faanyagot, faanyagát a hikorihoz hasonlítja, és mezőgazdasági szerszámgyártáshoz javasolja. 1896-ban *Pécb Dezső* a „Bulletin de la société centrale de Belgique” cikkére hivatkozva közli: „*A Fraxinus americana* eredeti hazájában – Északamerikában – rendkívül értékes faem; fáját sokféle célra használják a mezőgazdasági szerszámok és szerszámnyelvek, evező rudak készítésére, butorok előállítására, s ezeken kívül kocsigyártásnál is nagy kelendősége van s itt gyakran a hyckori (*Carya*) fát pótolja”. Mindezek alapján a szerző szerint „Az amerikai kőrisfát nemcsak lehet, de érdemes is megtelepíteni és a mi kőrisfánkkal szemben több nagy előnye van”. Előnyként a kedvezőbb áron értékesíthető faanyagot, az áradással szembeni ellenálló képességet, a csemete gyors növekedését, és fogytűrését említi.

Alig néhány évvel később *Lenbard Antal* a faj növekedésének és fejlődésének megfigyelése érdekében soronként felváltva amerikai kőris és magas kőris csemetét ültetett. Tapasztalatait a következőkben foglalta össze: „Az amerikai kőris sokkal erőteljesebben növekedett, mint az általam nevelt idevaló kőrisfa. Már két ízben, 1897. és 1899. évben vol-

„tak nagymérvű kőrisbogár pusztítások s ekkor láttam a két kőrisfaj közötti különbséget; míg ugyanis a hazai *Fraxinus excelsior* leveleit a kőrisbogarak teljesen elpusztították, addig az amerikai kőrisfásorok teljesen érintetlenül állottak, s ezen látvány önkényt jutatta eszembe azt, hogy ezt mint olyan körülményt, a mely kiváló előnye az amerikai kőrisfának, a magyar erdészeti közönség becses tudomására adnom, hazafias kötelesség.” Kressák Pál (1901) újvidéki amerikai kőris erdősítésében tett megfigyelései alátámasztják Lenhard Antalét, ő is kiemeli a faj gyors növekedését és a kőrisbogárral szembeni ellenálló képességét.

„Csak ártereken ültetendő, homokra egyébként egyáltalán nem való.”

Az 1920-as években az amerikai kőris a szikfásítás egyik legbiztosabb fafajának vélték. Erre az adott okot, hogy az amerikai kőris tápanyagszegény, szikes talajokon is megmaradt és a szárazsággal szemben is ellenállóképesnek bizonyult. A Püspökladányban végzett gyökérvizsgálatok azonban kimutatták, hogy a faj gyors növekedését csak sekély gyökérzetet fejleszt, tehát hosszú élettartam, megfelelő méret nem várható a fajától ezeken a területeken. *Matusovits Péter* (1925) ma-

gyar királyi főerdőtanácsos szerint „Mint az öltözködésben, úgy a fanemekben is megvan a divat!... „Így a mi jó kőrisünk kiszorításával divatba jött az amerikai kőris. Míg azonban a mi magas kőrisünk nagyon alkalmazkodó, addig bizony az amerikai kőris csak laza talajban díszlik. Míg a mi kőrisünket ott találjuk az ártértől és illetve a hullámtértől a mészkőszikláig és mindenütt szépen díszlik, addig bizony az amerikai kőris válogatósabb. E mellett fája nem oly jó mint a mi kőrisünké”. Éppen ezért Magyar Pál (1960) szerint az amerikai kőris: „Csak ártereken ültetendő, homokra egyébként egyáltalán nem való”. A szerző már a 60-as években rámutat az amerikai kőris telepítésének hátrányaira is: „Nálunk már annyira megbonosodott, hogy a természetes úton keletkezett magvetődésből származó csemetést a magas sásokkal jellemzett fekvéstől egészen a legmagasabb fekvésig ma már mindenütt megtaláljuk, kivéve a száraz homokgöndöket. Ha az állományok talaját az újonnan keletkezett iszapolódás, akár pedig a záródás miatt a sások, pántlikafű vagy szederinda nem fedi teljesen, a vörös kőris újulata gyakran olyan sűrű, hogy akadályozza az őshonos fák megtelepedését, és az azok betelepítésére irányuló talajelőkészítési munkát.”

„De semmi esetre sem lenne helyes egy értékes hazai fát háttérbe szorítani egy külföldivel szemben, hacsak azt különleges okok nem indokolják”

Az idézet szintén Magyar Páltól származik, aki szerint a fajt: „Sajnos gyakran olyan termőhelyre is tömegesen ültették, ahol jelenléte nem kívánatos. Helyenként nagy kiterjedésű nemesnyárasok elegyítésére használták, bolott idősebb korban megnyilvánuló fényigénye miatt nem alkalmas alsó lombkoronaszint képzésére.”

Az 50-es évektől valóban ültették az amerikai kőris az ártéri nemesnyárasok második lombkoronaszintjébe is, erdőn kívüli fásításokban pedig elsősorban a mezővédő erdősávokban jutott szerephez, gyors növekedése és kiterjedt lombzata révén. Az ártereken ültetése, a nemesnyárasok alátelepítése során bebizonyosodott, hogy a kezdeti gyors növekedése később lelassul, és az egyéb őshonos, lombos fajok jóval nagyobb fatermést adnak. Mindeközben azonban az amerikai kőris hazánkban a középhegységek kivételével általánosan elterjedt, előfordulásának súlypontja elsősorban a folyóvölgyekre, lápterületekre és szikesekre esik; különösen a Tisza és Körösök völgye, a Rába völgy, a Duna felső és alsó szakasza, a Hanság, a Mosoni-sík és a Nagyberek területén található nagy mennyiségben.

Az amerikai kőris mint özönnövény

Az amerikai kőris faanyaga hazájában szilárd és rugalmas, hazai tapasztalat szerint a magas és a magyar kőrisénél kevésbé keresett, ezért egyes felhasználók a két faj faanyagát elkülönítik, míg mások együtt dolgozzák fel. Kultúrváltozatait városokba, parkokba ültetik aransárga őszi lombszínözöndésük és a várostűrésük miatt. Gyors növekedése, a termőhellyel szembeni viszonylagos igénytelensége, allelopátiás hatása, valamint fogyasztóinak és károsítóinak csekély száma miatt az amerikai kőris napjaink egyik inváziós fafajává, özönnövénnyé vált. Terjedését elősegíti gyors életciklus-váltása, rendszeres és bőséges magtermése. A magok csírázóképeségüket 2-3 évig megőrzik, a szél és a víz segítségével messzire szállíthatóak. Fiatalkori növekedése gyors, töről jól sarjad, így károsodás esetén vegetatív és generatív úton egyaránt képes megújulni. Melegigénye folytán hazánkban a kontinentális éghajlat szélsőségeit jól viseli, víztűrése kiváló, és bár fényigényes faj, a fajoknál szokásos fiatalkori árnyatűrése hosszabb ideig tart, mint a magas és magyar kőrisnél. Hajtásának magasabb kumarintartalma miatt a lombfogyasztó rovarok jobban elkerülik, mint a honos kőrisfajokat; kérge hamarabb cserepesedik, ezért hántáskártól csak fiatalabb korban szenved.

Korábban telepített állományainak és jó terjedő képességének köszönhetően, az amerikai kőris folyóink mentén, az ártereken országszerte megjelenik más adventív növények, például a gyalogakác és a zöld juhar társaságában. Egyedszáma és az általa okozott természetvédelmi gond súlyossága területenként változik. Sűrű újulata révén megakadályozhatja honos fajaink felújulását, regenerálódását. Visszaszorítása, a folyóvizek folyamatos propagulum utánpótlása miatt hosszú időt igényel és főleg mechanikai úton történik. A fajt a nevelővágások során kiveszik, a termős egyedeket kiirtják, véghasználat után sarjait leverik, felújítást nem végeznek vele. A sorokba bevetődött magoncokat az ápolás során eltávolítják. Vegyszeres kezelésre általában nem kerül sor a területek védettsége, illetve a vegyszer hullámtéren való kedvező terjedési lehetősége miatt. 🌿